

International Congress on Economics, Management and Business Studies
Hosted Online from New York, USA
Date: 23rd October, 2026
Website: https://econferencia.com

BO‘LAJAK PEDAGOGLARNI KIBERBULLING PROFILAKTIKASIGA TAYYORLASHDA RAQAMLI PEDAGOGIK KEYSLARDAN FOYDALANISH

Sultanova Nilufar Raxmatullayevna
Jizzax davlat pedagogika universiteti mustaqil tadqiqotchisi
sultonovanilufar73@gmail.com

Annotatsiya
Mazkur tezisda bo‘lajak pedagoglarni ta’lim muhitida kiberbullingning oldini olishga tayyorlashda raqamli pedagogik keyslarning didaktik imkoniyatlari tahlil qilinadi. Onlayn tahqirlashni oddiy kelishmovchilikdan farqlash, bolaning xavfsizligini ta’minlash, zararli kontentni tarqatmasdan yordamga murojaat qilish va maktabning mas’ul xodimlari bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish masalalari yoritiladi. Talabalar uchun keysni tahlil qilish bosqichlari, mashg‘ulot namunasi hamda kasbiy tayyorgarlikni baholash mezonlari taklif etiladi. Takliflar nazariy-metodik xarakterga ega bo‘lib, ularning samaradorligi tajriba-sinov natijasi sifatida taqdim etilmaydi.

Kalit so‘zlar: bo‘lajak pedagog, kiberbulling, ta’lim muhiti, raqamli xavfsizlik, pedagogik keys, profilaktika, axborot madaniyati, kasbiy kompetensiya, refleksiya.

Raqamli muloqot vositalari ta’lim jarayonini qulaylashtirishi bilan birga, o‘quvchilar o‘rtasidagi munosabatlarning virtual makonga ko‘chishiga ham sabab bo‘lmoqda. Guruhli yozishmalarda takroriy haqoratlash, o‘quvchini ataylab chetlatish, yolg‘on xabar tarqatish yoki uning nomidan soxta profil yaratish kabi holatlar bolaning maktabdagi emotsional xavfsizligiga ta’sir etishi

mumkin. UNESCO ta'limdagi zo'ravonlikning oldini olishda maktab va raqamli ta'lim makonini birgalikda ko'rish zarurligini ta'kidlaydi [5]. Shuning uchun pedagogik tayyorgarlik faqat sinfdagi bevosita muloqot bilan chegaralanmasligi lozim.

Kiberbulling raqamli texnologiyalar orqali sodir etiladigan, odatda takrorlanuvchi qo'rqitish, uyaltirish yoki tahqirlashga qaratilgan xatti-harakatlar bilan tavsiflanadi [6]. Biroq onlayn muloqotdagi har bir nizoni avtomatik ravishda kiberbulling deb baholash to'g'ri emas. Bo'lajak pedagog vaziyatning mazmuni, ehtimoliy takrorlanishi, tomonlar o'rtasidagi kuchlar nomutanosibligi hamda bola uchun yuzaga kelgan xavfni alohida tahlil qila olishi zarur. Real tahdid bo'lganida esa terminologik bahs xavfsizlik choralarini kechiktirmasligi kerak.

Tadqiqot maqsadi va yondashuv

Tezisning maqsadi bo'lajak pedagoglarni kiberbulling profilaktikasiga tayyorlash uchun muammoli raqamli keyslar mazmuni, ularni o'rganish ketma-ketligi va natijalarni baholash mezonlarini asoslashdan iborat. Nazariy asos sifatida bolalarga nisbatan zo'ravonlik turlari, pedagog kadrlar kompetensiyasi va hamkorlik masalalariga bag'ishlangan ilmiy ishlar [1–4], shuningdek, xalqaro tashkilotlarning raqamli xavfsizlik bo'yicha tavsiyalari [5–7] mazmuniy tahlil qilindi. Metodik loyihalash, vaziyatni modellashtirish va refleksiv taqqoslash usullaridan foydalanildi.

Raqamli pedagogik keysning mazmuni

Raqamli pedagogik keys deganda bolalarning haqiqiy shaxsiy ma'lumotlarini oshkor qilmaydigan, ammo onlayn muloqotdagi pedagogik muammoni aniq aks ettiruvchi shartli vaziyat tavsifi tushuniladi. Keys matnli xabar fragmenti,

umumlashtirilgan ekran maketi yoki qisqa suhbat ssenariysi shaklida berilishi mumkin. Unda ismlar, suratlar, telefon raqamlari va real akkauntlar o‘rniga shartli belgilar qo‘llanadi. Mazkur yondashuv talabaga vaziyatni tahlil qilish imkonini yaratadi, shu bilan birga real bolaning tajribasini auditoriya muhokamasiga olib chiqish xavfini kamaytiradi.

Keysning birinchi didaktik xususiyati ko‘p variantli yechimga egaligidir: talaba zararli yozishmaga bevosita javob qaytarish, muhokamani ommalashtirish yoki ishongan kattaga xabar berish oqibatlarini solishtiradi. Ikkinchi xususiyat – pedagogik va raqamli choralarni bog‘lash: muloqot qoidalari, shikoyat funksiyasi, maxfiylik sozlamalari hamda ta’lim muassasasi yordam tartibi birgalikda ko‘rib chiqiladi. Uchinchi xususiyat – etik chegaralar: o‘qituvchi bolaning shaxsiy yozishmalarini asossiz ko‘zdan kechirishni yoki login-parolini berishini talab qilmasligi kerak.

Talabalarda shakllantiriladigan kompetensiyalar

Kognitiv komponent kiberbulling belgilari, zararli raqamli xatti-harakatlar va bola huquqlarini bilishni ifodalaydi. Tahliliy komponent dalil sifatida ko‘rsatilgan holat bilan shaxsiy taxminni farqlash, vaziyat xavfsizligini baholash va noaniqlikni e’tirof etishni qamrab oladi. Amaliy-loyihalash komponenti sinf uchun profilaktik mashg‘ulot, o‘quvchi uchun tushunarli yordam yo‘riqnomasi va mutaxassisga murojaat tartibini tuzish orqali namoyon bo‘ladi. Refleksiv-etik komponent bolaning qadr-qimmatini asrash, maxfiylikka rioya qilish va pedagog vakolatining chegaralarini tan olish bilan belgilanadi.

Komponentlarning uyg‘unligi “vaziyatni tushunish – xavfni ajratish – xavfsiz yordamni tanlash – pedagogik chorani loyihalash – natijani qayta baholash” ketma-ketligida namoyon bo‘lishi mumkin. Bu ketma-ketlik o‘quv mashg‘ulotining metodik modeli bo‘lib, favqulodda tahdidni boshqarish bo‘yicha

mustaqil huquqiy protokol emas. Haqiqiy xavf holatida tegishli muassasa tartibi, mutaxassis ko‘rsatmasi va zarur himoya choralari ustuvor sanaladi.

Keyslar bilan ishlash metodikasi

Birinchi bosqichda o‘qituvchi talabalarni “internetda hazil” va tahqirlash o‘rtasidagi farqlar bo‘yicha fikrlashga undaydi. Talabalar keysdagi kuzatiladigan faktlar, taxminlar va noma’lum holatlarni uch guruhga ajratadilar. Masalan, “sinf chatida bir o‘quvchiga nisbatan haqoratli yozuv takrorlandi” – keysda berilgan fakt; “barcha sinfdoshlar bunga rozi” esa tasdiqlanmagan taxmindir. Mashq pedagogik xulosaning dalilga tayanishi va muqobil izohlarni tekshirish zarurligini ko‘rsatadi.

Ikkinchi bosqichda talaba vaziyatning xavfsizlik jihatini tahlil qiladi. Shaxsga qaratilgan tahdid, sharmanda qilish maqsadida ma’lumot tarqatish va yordam so‘rashdan qo‘rqish kabi holatlar mavjud bo‘lsa, pedagogning vazifasi bolani ayblamasdan tinglash hamda uni tegishli himoya mexanizmiga yo‘naltirishdan iborat. UNICEF tavsiyalarida ishonchli kattaga murojaat qilish, platformaning shikoyat qilish imkoniyatidan foydalanish va xavfsizlik sozlamalariga e’tibor berish muhim yo‘nalishlar sifatida keltirilgan [6].

Uchinchi bosqich pedagogik profilaktika loyihasini tuzishga bag‘ishlanadi. Talaba 20 daqiqalik mashg‘ulot uchun maqsad, ikki shartli keys, muhokama savollari va yakuniy xulosa ishlab chiqadi. Unda “xabarni boshqalarga tarqatmang”, “yordamga kimdan murojaat qilish mumkinligini biling”, “zarar ko‘rgan tengdoshingizni ayblamang” mazmunidagi yondashuvlar yoshga mos tilda ifodalanadi. Bolalarni xavfli yozishmani qayta jo‘natishga yoki shaxsiy salbiy tajribasini oshkor etishga majburlashga yo‘l qo‘yilmaydi.

To‘rtinchi bosqichda talabalar o‘z yechimlarini o‘zaro baholaydilar. Bir guruh taklif qilgan chora boshqa guruh tomonidan xavfsizlik, amaliylik va ehtimoliy

nojo‘ya oqibatlar nuqtayi nazaridan tekshiriladi. Ayniqsa, zo‘ravonlikdan zarar ko‘rgan bolani “o‘zini himoya qila olmagani” uchun ayblash, huquqbuzarlikni ommalashtirish yoki tomonlarni tayyorgarliksiz yuzlashtirish singari yondashuvlar tanqidiy tahlil qilinadi. Yakunda talaba dastlabki qarorini nima sababdan o‘zgartirganini qisqa refleksiya orqali asoslaydi.

Shartli raqamli vaziyat va metodik yechim

Keys: sinfning o‘quv maqsadidagi messenjer guruhida bir o‘quvchining javoblari ustidan takroriy kulish va uning fotosuratiga haqoratli yozuv qo‘shib ulashish holati tasvirlanadi. O‘quvchi guruhdan chiqib ketadi, ammo yozishmalar boshqa guruhga ham ko‘chirilgani haqida xabar beradi. Mashg‘ulotda talabalardan qatnashchilarni “aybdor” va “aybsiz” deb darhol ajratish emas, balki zararli xatti-harakatning shakli, ehtimoliy davomiyligi va xavfsiz yordam yo‘llarini ko‘rsatish so‘raladi.

Asosli yechimda bo‘lajak pedagog bolaning xavotirini jiddiy qabul qiladi, vaziyatni omma oldida muhokama qilishdan saqlanadi, muassasada mavjud xabar berish mexanizmini aniqlaydi va zarur mutaxassislar bilan ishlashni rejalashtiradi. Zararli xabarlarni keng tarqatmaslik tavsiya etiladi; kattalar esa vaziyat va amaldagi tartibga muvofiq zarur ma’lumotlarni ehtiyotkor saqlash masalasini ko‘rib chiqishi mumkin [7]. Bu yerda boladan mustaqil tergov o‘tkazish yoki yangi dalillar yig‘ish talab etilmaydi.

Profilaktik ishning sinf darajasidagi davomiyligi

Bir martalik tushuntirish kiberbulling profilaktikasini to‘liq ta’minlamaydi. Talaba ishlab chiqqan reja raqamli muloqot odobi, shaxsiy ma’lumotni himoya qilish, onlayn guruh qoidalarini kelishish hamda yordam kanallarini eslatib turishni birlashtirishi lozim. Mashg‘ulot mazmuni yosh xususiyati va maktabning

mavjud imkoniyatlariga moslashtiriladi. Raqamli xavfsizlik masalalari informatika, tarbiya darslari va sinf rahbarligi faoliyatida o‘zaro uyg‘unlashgan holda muhokama qilinishi mumkin.

Ota-ona va maktab xodimlari hamkorligi ham muhim. Bo‘lajak pedagog ota-onaga faqat nazoratni kuchaytirishni emas, bolaning murojaatini tinch tinglash, uni ayblamaslik hamda raqamli xavfsizlik bo‘yicha aniq yordam manzillarini tushuntirishni tavsiya qila olishi kerak. Shunga qaramay, har qanday holatni faqat oilaviy muhokamaga topshirish yetarli emas: xavfning xususiyatiga ko‘ra maktabdagi mas’ullar va zarur xizmatlar jalb etiladi. Maxfiylik va bolaning manfaatlari bu hamkorlikning asosiy sharti bo‘lib qoladi.

Baholash mezonlari va tadqiqot cheklovlari

Bo‘lajak pedagog tayyorgarligini baholashda besh mezon tavsiya etiladi: kiberbullingni to‘g‘ri izohlash; keysdagi fakt va taxminni ajratish; bolaning xavfsizligini birinchi o‘ringa qo‘yish; real sharoitga mos profilaktik mashg‘ulot loyihalash; pedagogik va etik qarorini dalillash. Har bir mezon “boshlang‘ich”, “rivojlanayotgan” va “asoslangan” darajalarida tavsiflanishi mumkin. Yuqori baho ko‘proq raqamli atama ishlatishga emas, xavfsiz, tushunarli va amalga oshirilishi mumkin bo‘lgan pedagogik qarorga berilishi zarur.

Taklif etilgan keyslar va mezonlar ushbu tezis doirasida nazariy-metodik ishlab chiqilgan. Ularning ishonchliligi, talabalar bilimiga ta’siri yoki real maktab muhitidagi profilaktik samarasi bo‘yicha yangi empirik natijalar keltirilmaydi. Keyingi tadqiqotlarda dastlabki va yakuniy diagnostika, kuzatuv varaqalari, ekspert bahosi hamda talabalar refleksiyasini taqqoslash orqali metodikaning imkoniyatlarini tekshirish maqsadga muvofiq. Bunda o‘quvchilarning shaxsiy ma’lumotlari va maxfiyligi alohida himoya qilinishi kerak.

Xulosa

Bo‘lajak pedagoglarni kiberbulling profilaktikasiga tayyorlash ta’lim muhitidagi zo‘ravonlikning oldini olishga qaratilgan pedagogik tizimning muhim yo‘nalishlaridan biridir. Raqamli pedagogik keyslar talabalarga mavhum qoidalarni takrorlashdan ko‘ra, xavfni vaziyat doirasida anglash, bolaga zarar yetkazmaydigan yordam yo‘lini tanlash va profilaktik mashg‘ulotni loyihalash imkonini beradi. Keysni tahlil qilish, reja tuzish va refleksiv baholash birgalikda qo‘llanilganda kasbiy tayyorgarlikning kognitiv, amaliy va etik jihatlarini bog‘lash mumkin. Taklif etilgan metodikaning natijadorligini keyingi bosqichda pedagogik tajriba asosida tekshirish talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Sultanova N. Bolalarga nisbatan zo‘ravonlik turlari va ularning salbiy ta’siri // “Transformation of Science in the Context of Global Development: Interdisciplinary Research, Innovative Solutions and a Sustainable Future” xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari. — Toshkent–London, 2026-yil 30-sentabr. — B. 849–859.
2. Sultanova N. Pedagogik zo‘ravonlik muammosini muhokama qilish va hal qilishda barcha manfaatdor tomonlarning hamkorligi // Qo‘qon DPI. Ilmiy xabarlar. — 2025. — № 4, C seriya. — B. 1169–1173.
3. Sultanova N. O‘zbekistonda bolalar va ayollar manfaatlarini himoya qilish, ularga yordam ko‘rsatish va qo‘llab-quvvatlash hamda xorijiy davlatlar bilan hamkorlikdagi loyihalar // International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research. — 2026. — Vol. 2, Issue 3. — B. 304–307. — ISSN 2181-3884.

4. Sultanova N. Forming competences to combat violence in training teaching staff // Science and Education in Karakalpakstan. — 2026. — № 1/2. — P. 991–995. — ISSN 2181-9203.
5. UNESCO. Safe to learn and thrive: Ending violence in and through education. — Paris: UNESCO, 2024. — https://www.unesco.org/en/articles/safe-learn-and-thrive-ending-violence-and-through-education.
6. UNICEF. Cyberbullying: What is it and how to stop it. — UNICEF, 2026. — https://www.unicef.org/stories/how-to-stop-cyberbullying.
7. StopBullying.gov. Report Cyberbullying. — U.S. Department of Health and Human Services. — https://www.stopbullying.gov/cyberbullying/how-to-report.